

УДК 111

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.6>

МЕТАФІЗИКА: ВІД «УМОВНОГО КОНСТРУКТУ» ДО «ГАЛУЗІ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ»

Лариса Діденко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра філософії гуманітарних наук
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна

Розглянуто трансформування метафізики від впровадження грецизму «*τα μετὰ τὰ φυσικά*» (як назви трактатів Арістотеля) до осучасненої дефініції.

Перші ранньогрецькі мислителі були дослідниками природи («*φυσικοί*»/“*physikoi*”), які мали на меті виявити закономірності функціонування всього. Філософія постає відмінною від науки, оскільки зорієнтована на виявлення узв’язкованості всього. Етимологічно слово «*φιλοσοφία*»/“*philosophia*” ближче до слова «любомудріє»/«мудролюбіє» (або навіть «любомудрування»), адже постає акумулюванням знання та їх застосуванням. Відповідно, філософ – це «мудролюб» та «мислепрактик», який розмірковує та діє задля з’ясування сутності. Останнє уможливлене завдяки запитанням. З-поміж запитань саме філософські спричиняють мисленнєвий пошук. Метафізичне запитання (разом із гносеологічним та онтологічним) постає допоміжним у з’ясуванні першооснов-першопринципів та параметрів категоризування.

Слово «метафізика» пов’язують з текстами Арістотеля, але давньогрецький мислитель його жодного разу не згадував. Щодо появи і слова, і назви «метафізика» є три гіпотези – біблійні (пов’язувана з Андроніком з Родосу), трансформувальна (пов’язувана з Домінго Гундісальво/Домініком Гундіссаліном) та ідеєспричинювальна (висловлена Хансом Райнером). Спектри розуміння метафізики можливі через головні дослідницькі вектори: 1) «першої філософії»; 2) поєднання онтологічного та теологічного («онтотеологія»); 3) вказівки на підґрунтя; 4) наголосу на можливості подальшого доповнювання; 5) теорії категорій; 6) головної комплексної дисципліни для узв’язкованого розгляду центральних проблем філософії («буття», «пізнання», «знання», «мова», «дух», «свідомість», «Бог» тощо) через виявлення основ/основи. Метафізика відрізняється від філософії завданням; а від онтології – завданням, головним елементом дослідження, методом, специфікою проблем та корисністю для антропоодиночності. Дефініція метафізики робить наголос на її вагомості для філософії загалом: «галузь філософського знання, у якій пояснюють світ або реальність термінами фундаментальних структур («буття», «пізнання», «мова», «дух», «свідомість», «Бог» тощо).

Ключові слова: філософія, наука, мудрість, запитання, Арістотель, метафізика, «*τα μετὰ τὰ φυσικά*», “*metaphysica*”, Андронік з Родосу, Домінік Гундіссалін, Ханс Райнер, онтологія, буття, відбуттєвене, існувальне.

Зауваги: 1) *пунктуаційна* – авторські, тобто власні роз’яснення у тексті подані через {...}; уточнення марковані через (...); 2) *антропонімна* – всі імена та прізвища транслітеровані за фонетичним підходом зі збереженням автентичних подвоєнь та подані у тексті за першою згадкою у форматі «антропонім українською (антропонім мовою оригіналу та/або англійською)».

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена декількома потребами: 1) дослідницькою (авторське обґрунтування вирізняльних аспектів метафізики як окремої галузі філософського знання); 2) систематизувальною (оновлення даних щодо розуміння сутності метафізики у філософії); 3) навчальною (розтлумачення демаркативів метафізики

та онтології для студентів, котрі опановують філософію у виш-форматі незалежно від освітнього рівня/ступеня та галузі знання й освітньої програми).

Теоретико-практичні параметри наукової новизни зумовлені структурою пропонованої розвідки (тобто пунктами розгляду теми), а також необхідністю оновлення та збагачення україномовного філософського дискурсу лінгвоодинамиці та розтлумачуваннями класичних і дослідницьких текстів. Розглядання трансформування метафізики, що становить **мету пропонованого тексту**, конкретизоване **дослідницькими завданнями**: через особливості становлення філософії реконструювати словопояву метафізики із відтворенням і роз'ясненням основних гіпотез, а також деталізуванням основних спектрів розуміння метафізики у філософії через її компаративування з онтологією.

Головним об'єктом перших мислителів була природа, характеристики якої необхідно було не тільки спостерігати та фіксувати, але й розуміти. Для фізиків (або філософів природи, або натурфілософів, тобто “φυσικοί”/“physikoi”) було важливо виявити закономірності функціонування елементів. Дослідження природи уможливило низку ідей уможлидного характеру, які надалі уточнювалися. Від фіксування наявного (фактів та явищ) мислителі перейшли до оперування абстрактним (поняттями, а згодом категоріями): тобто від фізики (або філософії природи, або натурфілософії) до метафізики (або філософії).

Теорезис формують дослідження (гіпотези, концепції, розробки) колег з різних локацій та мислителів попередніх епох/періодів щодо: давньогрецької філософії (П'єр Адо (Pierre Hadot) [13,] Джонатан Барнз (Jonathan Barnes) [10, с. 9–35]; Вальтер Буркерт (Walter Burkert) [11]; Василій Мархінін (Василий Мархинин/Vasiliy Markhinin) [4–5]); мудрості (Лариса Діденко (Larysa Didenko) [3]); слова «метафізика» (Поль Моро (Paul Moraux) [14–16]; Ханс Райнер (Hans Reiner) [17–18]; Віталій Терлецький (Vitali Terletsky) [6]; Александер Фідора (Alexander Fidora) [12]); лексикону онтології (буття та відбуттєвлені/існувальні) (Лариса Діденко) [2]; а також текст Арістотеля (Ἀριστοτέλης) «Метафізика» [1; 7–9].

Результати дослідження: 1) «філософія» вживається у сучасному (XX–XXI ст.) значенні-розумінні; 2) «авторські побудови» у ранній давньогрецькій філософії були неузгодженими, а розвивалися за алгоритмами, заданими окремим мислителем; 3) «приналежність до школи» та «учнівство-послідовництво» було радше умовністю (задля транслявання знань деякому колу зацікавлених), але могло перетворитися й на можливість «обміну баченнями у колі співдумців» і подальше формування «власних авторських систем» кожним; 4) «коло співдумців» на «перших кроках» становлення філософії у Малій Азії було так само радше умовністю – сюди можна долучати всіх, хто мислив не догматично, а раціонально, й мовно-мовленнєво мав намір пояснити природне; 5) близьким до поняття «природодослідник» є поняття «науко-філософ», або «мислитель» (тобто «питаннеформулювальник та відповідеаргументувальник»); 6) наука як раціональне та послідовне пояснення-виведення, підкріплене подальшо повтворюваними діями, з'являється саме у Стародавньому Світі, але дисциплінарно закріплюється значно пізніше; 7) *метафізика* постає закономірним підсумковим мисленнєвим конструктом, який поєднує *логіко-риторичне* (як мисленнєво-аргументувально-переконувальне), *гносеологічне* (як знаннявиведення та знаннязастосування), *онтологічне* (як «згорнений» концепт «буття», або буття та відбуттєвлені/існвальні у взаємозв'язках-переходах), *етичне* (як природно-поведінкове, тобто дії/вчиняння антропоодинамиці у різних ситуаціях, та соціоповедінкове, тобто дії/вчиняння антропоодинамиці у спільнотах щодо інших) задля обґрунтування «вихідних елементів філософування» (принципів (-у), норм (-и), методів (-у), лексикону як унормованого переліку понять та категорій).

Передувальні зауваги: 1) ми оцінюємо здобутки мислителів попередніх епох саме з нашого сучасного досвіду, проте дещо упереджено – через інакшість часу та простору (культуро- та соціооснов); 2) лінгвопрактики постають одним з вагомих інструментів філософування, оскільки «вмонтовані» у слово-сенси, узалежнені мислителем та його епохою (як професійним, так і приватним простором; викликами локації; інтерсуб'єктивними зв'язками тощо); 3) більшість використовуваних у філософії конструктів та концептів потребують деталізування у контексті розгортання думки окремого мислителя; 4) відсутність окремого поняття для пояснення чого не усуває досліджуване та запити на його прояснення (наприклад, «онтологія» у Стародавній Греції, «філософія» у Стародавньому Китаї та Стародавній Індії тощо); 5) маркер «класичності» може охоплювати як давньогрецьку та римоімперську Античність, так само й німецький ідеалізм (або класичну німецьку філософію), або охоплювати обидва (від початку першої до закінчення другої); 6) «мультипроявність метафізики» – авторські системи як результовані «ідеєреактування на розробки головних мислителів»; 7) «спектри розуміння метафізики» постають узагальненими дослідницькими векторами, актуальними у сучасній філософії; 8) «специфікування метафізики у філософії» є необхідним, оскільки деяка частина сучасників або «ототожнює метафізику і філософію», або «вилучає її як дещо архаїчне і непотрібне».

1. Становлення філософії – це ідеємережа авторських побудов, що намірковані, вербалізовані, утекстовані, «випробувані» епохами та поколіннями прихильників та/або критиків. Від появи перших сумнівів щодо догматичного вектора пояснень основ (тут: «першоначал/першопринципів усього») до усвідомленої побудови авторських систем філософії відбуваються паралельні «гіпотетичні висновування» та спроби «послідовних спростувань» з урахуванням домінувальної традиції філософування. З одного боку, такі «обмежені векторування» пригальмовують «рух думки у столітті», оскільки «штучно підтримувана парадигма» влаштовує більшість (або деяку частину) впливових мислителів; з іншого боку, висловлювані авторські оновлення чіткіше унапрямовують пошук, оскільки уможливають заповнення лакун «домінувальної парадигми» новими неврахованими даними.

2. Демаркування наукового від філософського здійснювалося як перехід від догматичного «довіряю» (міфологічний світогляд) через «вірую» (релігійний світогляд) до «перевіряю» (науково-філософський світогляд). У головних локаціях Стародавнього Світу (Стародавня Індія, Стародавній Китай, Стародавня Греція) «наукове» та «філософське» поступово розмежувалися через різність аспектів роботи мислителя у дослідницькій площині: для наукових запитів головними були конкретні відповіді утилітарного характеру через опис та пояснення природи; для філософських – загальні проблеми, які можливо формулювати у вигляді запитів щодо підґрунтя явищ та процесів природи. Саме таким чином: 1) відмежували одну сферу від іншої (тут наукову від філософської); 2) окреслили різні/інакші дослідницькі площини застосовності (для наукової – природа як зовнішнє щодо людини; для філософської – позаприродне, але впливально на природу, тобто дещо передбачене як її першоначал, прарушій, основа тощо); 3) специфікували «роботу з проблемами» (для наукової – проблема постає конкретно і, відповідно, її виявляють, формулюють та розв'язують; для філософської – проблема постає абстрактною, тобто її можливо тільки припустити та сформулювати у форматі запитання, але без очікування вичерпної відповіді-розв'язання); окрім зазначеного ще наголошували на 4) ідеї впорядкованості та систематизованості усього на прикладі природи (у філософії це може розглядатися як «взаємозалежність усього» або «узв'язкованість усього»); 5) залежності мисленнєвих висновків від лексики (дослідник – і у науці, і у філософії – оперує поняттями та категоріями,

які відбивають сутність описуваного та можуть бути дефініційовані); 6) завдання дослідника – виявити сутність (у науці задля з'ясування параметрів функціонування і можливостей стандартного застосування; у філософії задля розуміння і параметрів функціонування, і можливостей неузвичаєного застосування) тощо.

3. Запит на появу філософії був закономірним. Порівняно з науковою – вельми конкретною – площиною філософська площина не тільки «виводила дослідника за межі природи» {до першоначал та/або основ}, але й уможлиблювала його саморозвиток (як постійне вектороване увідомлювання й, відповідно, «оновлення-розширення знаного»). Філософію часто маркують «сферою трансцендентного з вельми обмеженими (якщо не відсутніми) параметрами раціонального обґрунтування», проте саме завдяки філософії та її особливостям для антропоодиночності уможливлений рух від конкретного до абстрактного і назад. Окрім того, сама філософія постає полем антроподії (мисленнєвої, вербальної та вчинкової), що спричинює появу запитань, які залишаються для пошуку оптимальної відповіді у самій філософії та/або можуть бути трансльовані у галузі наукового знання для отримання сегментованих/секторованих відповідей. І у філософії, і у науках антропоодиночності мають справу з гіпотетичними знаннями та численними способами їх обґрунтування через поліпарадигмальність.

4. Філософія: від «мудролюбів» до «мисленпрактики». Щодо джерел слова «філософія»/«філософія» наявна неоднозначність у підходах [11; 4–5; 13, с. 35–45]. З одного боку, класичну гіпотезу появи слова «філософія»/«φίλοσοφία» закріплюють за Піфагором (Πυθαγόρας), з іншого боку, це закріплення може бути умовним – за першовживанням або конструюванням та послуговуванням – і «розмитим у окремий період та у межах окремої локації» (тобто слово «філософія»/«φίλοσοφία» було широковживаним, але могло використовуватися за авторським задумом у вельми своєрідних взаємовиключальних значеннях).

Етимологічно слово «φίλοσοφία» ближче до слова «любомудріє» (або навіть «любомудрування»), аніж до усталених підручникових «любов до мудрості» або «любитель мудрості». Останній – «любитель...» – може тлумачитися через: 1) «нефахівець», «не дуже компетентний»; 2) «приналежний до...», «долучений до...»; 3) «мання дечого». Другий аспект – приналежності та/або долученості – у контексті Стародавньої Греції постає поліваріантним: 1) приналежність як самопосягання дечому (тобто жертвність справі); 2) долучений до неявних аспектів природи феноменів та/або світу загалом (тобто отримання доступу до деякої прихованої, проте важливої сфери знання-практикування); 3) усвідомлене самозобов'язування до трансльовання отриманого іншим без зискозапиту для себе (мислитель як медіатор). Натомість третій аспект – «мання дечого» – акцентує увагу на володінні (тимчасовому або постійному; короткотривалому або довготривалому). Утім «любитель...» може розумітися і як «схильний» та/або «пристрасний»: з одного боку, це аспект «векторування пошуків» або «індивідуальної зацікавленості окремою темою/питанням»; з іншого боку, це вельми суперечливий аспект «емоційного узалежнення», який може бути пом'якшений через «відданість справі».

Мудрість насправді узалежнює (а не висвободжує) антропоодиночність: мислитель перетворюється на провідника поміж «концентрованою мудрістю», доступ до частин-аспектів якої для нього відкритий, та іншими людьми. Мислитель мудрістю не володіє (як, наприклад, річчю), проте через отриманий доступ може долучатися до неї й ширити для користі/зисковості загалом. Ключем до отримання доступу до мудрості є запитування як «вербалізована та мисленнєва цікавість антропоодиночності щодо потреби увідомлювання нового». Мудрість постає поєднанням-переплетенням знаннєволодіння, знаннєзастосування та знаннєрозуміння, які концентруються у мислителі завдяки його життєстилю (доповняння

думки та мислимого, слова та висловлюваного, дії та вчинюваного). Шириться вона здебільшого через провідництво як «повторювання для інших подоланого самотійно», тобто це мислителем «уточнений робочий алгоритм», який прогнозовано результуватиметься.

«Мудролюб» не просто захоплений знаннями (у розумінні «акумулявання»), але й уміє їх ситуативно застосовувати, може векторувати себе та інших в увідомлюванні, тобто постає «*мислепрактиком*» (який спершу намірковує шлях, потім продумовує всі небезпеки, вносить коригування у план дій, зрештою вербалізує та/або відразу втілює і паралельно робить висновки). Філософія складається у окрему «авторську площину пошуку», яка уможлиблює індивідуальне практикування (для себе, тобто мислителя) задля ознан-невлювання (переважно інших). Філософ презентує пережите та практиковане, що вже перетворене на «індивідуальну формулу існування». Остання зумовлюватиме не тільки спрощення існування мислителя (у приватному просторі), але й формування власної системи розмірковувань (як вирізняльного маркера професійної інтелектуальної діяльності). Діяльність філософа окреслена потребою з'ясувати сутність досліджуваного, що передбачає мисленнєве виокремлення основ/підґрунть.

5. Первинність запитання: онтологічне, гносеологічне vs метафізичне. З-поміж усіх варіативів запитань у філософії необхідно виокремлювати: *основне* (єдине наскрізне запитання; тотожне гносеологічному «Що це таке?»); *основне* (підґрунтьове запитання: «Що є основою...?») або «Що постає підґрунтям...?»), *вічне* (формульований запит без остаточного варіанта відповіді, який передбачає постійно-періодичне коригування думки та оновлення даних), *філософське* (спричинює мисленнєвий пошук загалом; постає інтелектуальною відкритістю антропоодиночності до увідомлення).

Самі ж *філософські* запитання конкретизуються через *онтологічне* (охоплює моменти наявності/відсутності, існування, екзистування), *гносеологічне* (тобто «Що це таке?») та *метафізичне* (антропоспрямовувальне до виявлення сутнісного; авторські спроби векторування пошуку підґрунть/основ та/або підстав будь-чого; граничний запит на віднайдення непорушного праскладника, від якого все могло починатися).

Парадокс *метафізичного запитання* у його антроповід/у/джереленості – його може формулювати тільки суб'єкт, якому необхідно не просто дізнатися (отримати знання, увідомити дещо), а саме з'ясувати сутнісне, основи, «вихідну точку», давньогрецьке «*Архэ*»/«*Архῆ*» як першоначало (тобто першооснова та/або першопринцип). *Метафізичне запитання* не виникає спонтанно, воно результоване у спостереженнях та критичному сприйнятті всього. До його формулювання можливо наблизитися через найпростіше *гносеологічне* («Що це таке?») та *онтологічне* (існувальностю охопне та/або існування як моментну наявність/відсутність) *запитання*. Таким чином, первинним та наскрізним запитанням усієї філософії постає *гносеологічне*, яке уможлиблює формулювання *онтологічного*, а потім і *метафізичного* запитань. Завдяки *гносеологічному* запитанню антропоодиночність обмежує інтерсуб'єктивний простір до окремих феноменів; завдяки *онтологічному* запитанню виокремлюються їх сутнісні ознаки; завдяки *метафізичному* запитанню можливо апелювати до першооснов-першопринципів і параметрів категоризування.

6. Слово «метафізика» відджерелюється непередбачувано і закономірно. Воно пов'язане з текстами Арістотеля (Αριστοτέλης), хоча самим мислителем не було використуване. Однією з найповніших версій «мандрів бібліотеки Арістотеля» є праці Поля Моро (Paul Moraux) [16; 14–15].

Щодо впровадження слова «метафізика» у філософії закріплено декілька гіпотез, домінувальною з яких є перша [17]: 1) *бібліонімна гіпотеза* (або «*утилітарно-бібліографічна гіпотеза*») пов'язувана з Андроніком з Родосу (назва «Τὸν μετὰ τὰ φυσικά» {за

виданнями редактора Іммануеля Беккера (Immanuel Bekker) [7: с. 347; 8: с. 235]} або “τα μετὰ τὰ φυσικά” {наприклад, у Херманна Бонитца (Hermann Bonitz) [9] та за більшістю дослідницьких джерел} була «привнесена» у середині I ст. до н. е. Андроніком з Родосу (Ανδρόνικος ο Ρόδιος), упорядником та видавцем текстів Арістотеля, задля групування залишку «несхожих» за темами – але {дуже умовно} наближених за змістом – текстів-нотаток Вчителя, що через своє «вельми своєрідне» розташування {ці тексти} отримали маркер «після природного» {хоча здебільшого його перекладають буквально – «те, що після фізики» або «те, що перевищує фізику»}); 2) *трансформувальна гіпотеза* (або *терміно-адаптувально-наукообґрунтовувальна гіпотеза*) пов’язувана з Домінго Гундісальво/Домініком Гундіссаліном (філософ, вчений та перекладач текстів з арабської на середньовічну латину Домінго Гундісальво, або Домінік Гундіссалін (Domingo Gundisalvo, латинізоване Dominicus Gundissalinus), {у власному трактаті “De divisione philosophiae”} не тільки змінив бібліографічну назву “μετὰ τὰ φυσικά”/“meta ta physica” на “metaphysica”, що уможливило її «термінологічне наближення» до «фізика»/“physica” та «математика»/“mathematica” через іменник жіночого роду однини, але й «обґрунтував у вступі до власного трактату {“De divisione philosophiae”} поділ наук» із синонімізуванням теології (theologia), першої науки (scientia prima), першої філософії (philosophia prima), або метафізики (metaphysica) та окресленням її «простору запиту» – «тим, що після природи», а також узв’язкованістю з іншими науками як підґрунтового базису для них [12]); 3) *ідеєспричинувальна гіпотеза* (або *«гіпотеза спадкоємності»*) висловлена Хансом Райнером (тези Ханса Райнера (Hans Reiner) йдуть всупереч біблійній гіпотезі: появу назви «метафізика» могла уможливити саме послідовність викладу навчального матеріалу [18, с. 215–217], а її автором-винахідником міг бути учень «першого кола» (тобто той, хто навчався безпосередньо у Арістотеля), наприклад Евдем з Родосу (Εὐδήμιος ο Ρόδιος) [18, с. 235].

Кожна з гіпотез має свої вирашні моменти: *біблійна гіпотеза* акцентує не тільки «відданість учнів своєму Вчителю та наставнику» (тобто Арістотелю), але й утверджує персональну і поколіннєву зв’язковість епох (у аспекті опікування долею текстів Стагірита та трансляції їх наступникам); *трансформувальна гіпотеза* постає не тільки «перекладацьким текстопрактикуванням» (від грекомовного оригіналу Арістотеля та арабомовних адаптацій до латиномовного відповідника), але й розширюванням філософського лексикону через впровадження нових – вельми доречних – лінгвоодиноць; *ідеєспричинувальна гіпотеза* тяжіє до відтворення «послідовності навчання» у перипатетичній школі – як щодо «розгортання пізнання» (тобто послідовного опанування досліджуваного – «від чуттєво-сприйнятних предметів до надчуттєвих»), так і щодо «готовності розуму слухачів школи осмислювати та розмірковувати щодо феноменів». Дослідження гіпотез щодо виникнення слова «метафізика» для назви текстів Арістотеля триває і донині [6], проте вони потребують прискіпливої уваги до реконструювання деталей та прослідковування наскрізної лінії «локаційних мандрів» (із трансформуваннями самої метафізики (як тексту, так і назви). Необхідно враховувати, що метафізичне (або краще «прояви метафізичного») існувало ще до конструювання слова «метафізика».

7. Мультипроявність метафізики, з одного боку, залежить від запиту на сумнів перших мислителів (тобто першого запитання, що векторує їх пошук від догматичної єдиної формули до послідовного раціонального аргументування за індивідуальними алгоритмами); з іншого боку, вона формована головними мислителями (гіпотетично: кількісно не більше 250), що спричинили різні традиції філософування через авторські внески розуміння метафізичного.

8. Спектри розуміння метафізики здебільшого пов’язувані з Арістотелем та авторськими розтлумачуваннями його спадку. З-поміж найпоширеніших доцільно виокремити

вектори: 1) «*першої філософії*» для дослідження основ та перших причин, категорій, відбуттєвеного/існувального загалом (відповідник Арістотелевого “τὸ ὄν ἢ ὅν”) та надчуттєвого {передусім це дороговказ для вирізняння вихідних моментів філософування та параметрів його застосування-поширення через мовоодиницеві елементи для обґрунтованого групування проявів буття від природного, тобто чуттєвосприйнятного, до позаприродного/надприродного}; 2) *поєднання онтологічного та теологічного* {тобто співдоповнювання концептів «буття» та «надприродне» із «розмиванням кордонів», що уможливить появу нової концептосфери «онтотеологія»}; 3) (у поєднанні з назвою площини дії) *вказівки на підґрунтя* {наприклад, під «метафізика мистецтва» можна розуміти: 1) все, без чого неможливе мистецтво як процес, тобто самого суб'єкта, його переживання та ідеї, засоби презентування його внутрішнього світу для інших – полотно, фарби, пензлі, техніки виконання тощо; 2) те, що постає результатом дій митця, тобто картина або фреска; 3) те, яким чином сприймають результат творчості митця, тобто які смисли бачитимуть у картині або фресці, тощо}; 4) *наголосу на можливості подальшого доповнювання* {наприклад, під «метафізика творчості» передбачені не тільки суб'єкт та його інтенція продемонструвати загалу свої переживання; смисли-повідомлення, закладені митцем; смисли, що розшифровані його прихильниками та критиками; але й спонуки до дій – нейтральних, корисних або шкідливих; аспекти відповідальності; можливості техніко-технологічного розвитку тощо}; 5) *теорії категорій* {побудова постійно оновлюваного – авторського, сегментного та/або глобального – лексикону для описів-пояснень феноменів світу та зв'язків поміж ними, структуруванню знань та досвідних даних, а також оптимальні (тобто результативні та безпечні для всіх) способи увідомлювання}; 6) *головної комплексної дисципліни для узв'язкованого розгляду центральних проблем філософії* («буття», «пізнання», «знання», «мова», «дух», «свідомість», «Бог» тощо) *через виявлення основ/основи*.

9. Специфікування метафізики у контексті філософії. Проблематичність дефініціювання, а, відповідно, і окреслення власної дослідницької площини метафізикою успадкована з моменту формування філософії. Більшість мислителів має утруднення із розмежуванням філософії, метафізики та онтології, кожна з яких передбачено «отримуватиме окремий простір для розгортання». Етимологічні пошуки постають більше «хибними обмеженнями з широким діапазоном», оскільки філософія має розглядати мудрісне (або мудрість загалом), метафізика – надприродне, а онтологія – відбуттєвене/існувальне відповідно. Предметне окреслення може постати чіткішим, але за умови попереднього співвіднесення через виокремлення завдань: *завдання філософії* – схоплення сутності будь-якого досліджуваного (зادля подальшого розуміння взаємовпливності антропоодиниць та феноменів світу); *завдання метафізики* – пояснення природи та фундаментальної структури світу загалом (оскільки мають бути охоплені не тільки окремі феномени та/або процеси, а все у світі); *завдання онтології* – дослідження того, що існує (тобто розгляд усього, що стосується буття, відбуттєвених/існувальних, загальних істотностей (коректний відповідник до «сутностей»), а також об'єктів – конкретних та абстрактних, реальних та ідеальних, залежних та незалежних тощо – у взаємодії).

10. Параметри розрізняння метафізики та онтології можуть бути виокремлені через «неоднорідність від моменту появи»: кожна з них постає авторськими концептуалізаціями, що залежні від епохи, традиції філософування та обґрунтувань окремих мислителів. Простір *метафізики* – це увесь світ, тобто увага зосереджена на цілому. Сама *метафізика* і постає вченням про ціле, яке можливо презентувати або категоріями, або концептуальними схемами. Натомість *онтологія* акцентує увагу на бутті, яке можна досліджувати і презентувати через відбуттєвлені/існувальні [2].

У компаративуванні метафізики та онтології постає більше відмінного: 1) *завдання онтології* – виявлення сутності того, що існує (тобто відбуттєвеного, або існувального), його деталізація, встановлення взаємозв'язків з уже наявними елементами та формування загального каталогу відбуттєвених/існувальних (як реальних, так само й мислимих); *завдання метафізики* – з'ясування того, що є підґрунтям відбуттєвеного/буття; 2) *головний елемент дослідження онтології* – буття та його прояви через відбуттєвлені/існувальні; *головний елемент дослідження метафізики* – світ або реальність; 3) *метод онтології* – залежить від досліджуваного аспекту (тобто може співпадати з конкретним науковим та/або філософським); *метод метафізики* – феноменологічно-трансцендентальний (що передбачає аналіз окремого відбуттєвеного/існувального або його універсальних проявів, а також спрямовує до пошуку умов, що уможливають відбуттєвене/існувальне); 4) *онтологічні проблеми* можуть бути як персональними (стосуватися конкретної антропоодиночності), так і універсальними (стосуватися всього – суб'єктів, галузей знання, феноменів та процесів тощо); *метафізичні проблеми* завжди постають універсальними (зауважте: саме тому метафізичні аспекти існують в усіх галузях знання, оскільки включають співдоповнювані компоненти – «пізнання», «буття», «краса», «справедливість» та ін.); 5) *онтологічна корисність для антропоодиночності* – виокремлення та усвідомлення своєї унікальності; *метафізична корисність для антропоодиночності* – мисленнєва спроба підійнятися на рівень абстрактного (оперування поняттями та категоріями), запитування, вихід за власні межі (трансцендування), спроби усвідомлення-осягнення пов'язаності всіх складників (реальних, мисленнєвих, минулих, майбутніх, сказаних, наміркованих і т. д.) тощо.

II. Дефініцію метафізики необхідно оновити співмірно сучасним «дослідницьким векторам» у філософії та трансдисциплінарним дослідженням. *Метафізика – галузь філософського знання, у якій пояснюють світ або реальність термінами фундаментальних структур («буття», «пізнання», «мова», «дух», «свідомість», «Бог» тощо).*

Висновки та перспективи подальших досліджень: 1) умовний лінгвоконструкт «метафізика» у згорненому вигляді утримує як моменти розгортання філософування від часів Арістотеля донині, так само може визначати й майбутні вектори ідеєформування та досліджування; 2) текст «Метафізика» є джерелом не тільки для історії філософії (в аспекті ідеєспадку Арістотеля та його учнів), але й для «нових галузей» (у форматі ідеєснів) – онтології, філософії освіти, філософії мови тощо; 3) ідеї з тексту «Метафізика» актуальні і у межах філософії, і у трансдисциплінарних студіях, оскільки їх впровадження сприятиме саморозвиванню дослідників і трансформуванню самої галузі/сфери заради «спільного блага»; 4) запропонована дефініція метафізики не суперечить ані філософії загалом, ані історії філософії, ані онтології, що може бути основою для наступних досліджень; 5) реконструювання не передбачено до обмеження, оскільки кожне уточнення спричинюватиме наступні смисли та запити щодо «долі метафізики» від Арістотеля до наших днів.

Список використаної літератури

1. Арістотель. Метафізика / пер. з давньогр. Олексія Панича. Київ : Темпора, 2022. 848 с.
2. Діденко Л.В. Лексикон онтології: буття та відбуттєвлені. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2018. Вип. 19. С. 18–26.
3. Діденко Л.В. Філософія vs філософування: культуровкорінення мудрості. *Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць*. 2015. Вип. 95 (4). С. 244–250.
4. Мархинин В.В. Происхождение слова философия как проблема: к обсуждению концепции В. Буркерта. Часть I. *Философская мысль*. 2017. № 5. С. 68–95. DOI: <https://doi.org/10.7256/2409-8728.2017.5.22038>.

5. Мархинин В.В. Происхождение слова философия как проблема: к обсуждению концепции В. Буркерт. Часть II. *Философская мысль*. 2017. № 4. С. 37–54. DOI: <https://doi.org/10.7256/2409-8728.2017.4.22008>.
6. Терлецький В. Сучасні дискусії про назву Аристотелевого твору, відомого нам як «Метафізика». *Sententiae*. 2017. Т. 36, № 2. С. 50–65. DOI: <https://doi.org/10.22240/sent36.02.050>.
7. Aristotelis. Opera. Ex Recensione Immanuelis Bekkeri. Tomus VII–IX Oxonii: E Typographeo academico, MDCCCXXXVII. 1098 p. URL: <https://archive.org/details/aristotelisoper07arisuoft/page/342/mode/2up>.
8. Aristotelis. Opera Edidit Academia Regia Borussica. Volumen Secundum. Aristoteles Graece Ex Recognitione Immanuelis Bekkeri, Volumen Posterius. Berolini: Apud Georgium Reimerum, 1831. 908 p. URL: <https://archive.org/details/aristotelisoper08arisgoog/page/980/mode/2up>.
9. Aristotelis. Metaphysica. Recognovit at enarravit Hermannvs Bonitz. Pars Prior. Bonnae, Ad. Marcvs, MDCCCXLVIII. 298 p.
10. Barnes J. Early Greek Philosophy. Harmondsworth : Penguin Books, 1987. 318 p.
11. Burkert W. Platon Oder Pythagoras? Zum Ursprung Des Wortes ‘Philosophie’. *Hermes*. Vol. 88, No. 2 (1960). P. 159–177.
12. Fidora A. Dominicus Gundissalinus and the Introduction of Metaphysics into the Latin West. *The Review of Metaphysics*. 2013. Vol. 66, No. 4. P. 691–712.
13. Hadot P. Qu’est-ce que la philosophie antique? Paris : Éditions Gallimard, 1995. 464 p.
14. Moraux P. Der Aristotelismus bei den Griechen. Von Andronikos bis Alexander von Aphrodisias. Erster Band. Die Renaissance des Aristotelismus im I Jh. v. Chr. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1973. 556 s.
15. Moraux P. Der Aristotelismus bei den Griechen. Von Andronikos bis Alexander von Aphrodisias. Zweiter Band. Der Aristotelismus im I. und II. Jh. N. Chr. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1984. 856 s.
16. Moraux P. Les listes anciennes des ouvrages d’Aristote. Louvain : Universitaires de Louvain. 1951. 398 p.
17. Reiner H. Die Entstehung der Lehre vom bibliothekarischen Ursprung des Namens Metaphysik. Geschichte einer Wissenschaftslegende. *Zeitschrift für philosophische Forschung*. 1955. Bd. 9, H. 1. S. 77–99.
18. Reiner H. Die Entstehung und ursprüngliche Bedeutung des Namens Metaphysik. *Zeitschrift für philosophische Forschung*. 1954. Bd. 8, H. 2. S. 210–237.

METAPHYSICS: FROM ‘A CONDITIONAL CONSTRUCT’ TO ‘THE BRANCH OF PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE’

Larysa Didenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Philosophy, Philosophy of Humanities Department
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

The transformations of metaphysics from the coined Greek language construct ‘τα μετὰ τὰ φυσικά’ (as the title of Aristotle’s treatises) to the nowadays definition has been considered.

The first early Greek thinkers were the ‘natural philosophers’ (‘φυσικοί’/‘physikoi’), who aimed to explain the patterns of all as it goes in nature. Philosophy is different from science, because of focusing on discovering the interconnectedness of everything. Etymologically the word ‘φιλοσοφία’/‘philosophia’ is closer to ‘wisdomlovingness’ as ‘the sphere of knowledge accumulating and applying’. A philosopher is

a 'wisdomloving person', who is cogitating and acting for the essence clarifying. The last is possible with the questions use, among which the philosophical ones can cause the mental search. With help of metaphysical question (with gnoseological and ontological ones) the basics-and-principles and the parameters of categorization of everything can be found out.

The word 'metaphysics' is associated with Aristotle's texts, but it was never mentioned by the Greek thinker. There are three hypotheses on originating-arising of the words' combination and title – biblionymic (connected with Andronicus of Rhodes/Andronicus Rhodius), transformative (connected with Domingo Gundisalvo/Dominicus Gundissalinus) and idea-causative (presented by Hans Reiner). Spectra of metaphysics understanding are possible through the main research vectors: 1) 'first philosophy'; 2) combination of ontological and theological components ('ontotheology'); 3) pointing to the foundations; 4) accenting on the further additions possibility; 5) category theory; 6) the main discipline-complex for the interconnected consideration of central problems of philosophy ('the Being', 'knowledge-getting theory' {equal to German 'Erkenntnislehre' or 'Gnoseologie' and Greek 'Γνωσιολογία'}, 'knowledge', 'language', 'spirit' {equal to German 'Geist'}, 'consciousness', 'God', etc.) through the foundations' disclosure. Metaphysics is distinguishable from philosophy (in its task) and ontology (in its task, main research element, method, problems and usefulness for a human being). A definition of metaphysics emphasizes its importance for philosophy: 'branch of philosophical knowledge for explanation the world or reality with fundamental structures terms ('the Being', 'knowledge-getting theory', 'language', 'spirit', 'consciousness', 'God', etc.)'.

Key words: philosophy, science, wisdom, question(-s), Aristotle, metaphysics, 'τα μετὰ τὰ φυσικά', 'metaphysica', Andronicus of Rhodes (Andronicus Rhodius), Domingo Gundisalvo (Dominicus Gundissalinus), Hans Reiner, ontology, Being, frombeingness, being/existent.